

poezija je avantura u jeziku

(razgovor sa roberom martoom)

intervju

Delite li mišljenje da je poezija poput muzike, da ona treba da ima geometriju, da u svetu koji gubi smisao ona može da bude i koagulantni faktor i dramatično ljudsko otkrovenje?

– To je dosta teško pitanje. Teško je na njega odgovoriti. Svako ima svoj sopstveni pogled, svoju sopstvenu viziju. Ja bih rekao da su to dve stvari: emocija tesno povezana sa zanimanjem. To je dakle, istovremeno i zanimanje. Zanimanje koje je povezano sa talentom, očigledno. Poezija je data, poklonjena, ali, potrebno je i ovladati zanatom; svaki pesnik u svom maternjem jeziku materijalizuje svoj talent.

Po meni, poezija se zasniva na muzici. To je muzika svakog jezika, svaki pesnik je muzičar svog jezika. Mislim da on ne zna u početku šta će pisati, mislim da se to razlikuje od pristupa nekom eseju, od obrađivanja određenog predmeta na svom jeziku. Poezija podrazumeva uvek, kao što ste rekli, otkrovenje. Pesnik piše, obavlja svoj posao, pokušava da preko tog zanimanja sam dode do otkrivenja, da ode dalje od onog što zna, da pronade slično blesku munje nešto što nije znao da zna, nešto što nosi dalje no što je on verovao u svakodnevnom životu, nešto što on stalno očekuje. On se priprema svojim pozivom, na svom jeziku, na erupciju muze. Muze, tj. muzike, na ono što su Grci nazivali muzom. Taj iznenadni rasplet, to iznenadno otkrovenje, skidanje vela... Otkrovenje – to znači da jedan novi veo pada, da ipak nemamo istinu, ali da se jednog trenutka poveruje ili dodirne nešto neočekivano, neprimećeno, nešto što su i drugi videli, izrazili, ali što svaki pesnik pronalazi na drugi način.

Na francuskom postoji reč trubadur – trobar – truve (trouver) – nači, dakle onaj koji nalazi. To je njihov primitivni naziv na jezicima koji su došli posle oficijelnih jezika, latinskog i grčkog. Latinski jezik, pre svega, na Zapadu, kojim su se služili samo erudit. Pesnici na svojim specifičnim jezicima, trubaduri, zatim Dante, u svakoj zemlji svojim jezikom, domaćim jezikom. Što se tiče same poezije – kao čina – tu mislim na muziku, što znači ritam, ritmički raspored jezika, shodno dahu svakog pojedinca, iznenadnim pojавama u jeziku kojim se služi, kojim je prožet.

Retki su slučajevi kada se poezija ostvaruje na drugom jeziku osim na maternjem, dok je sa proznim piscima lakše.

– Za pesnika je to veoma teško jer je potpuno vezan, potpuno ukorenjen u svom sopstvenom jeziku koji ga je othranio, stvorio. Mislim da je poezija melodični naboј, vezana samo za podneblje sopstvene domovine, očevine, napeta pažnja ka maternjem jeziku. Zato je teško preneti, prevesti poeziju, a ipak ona je prava transmisija u smislu tradicije, razmena, od jedne glave do druge, od jedne misli ka drugoj. U osnovi, ona izmiče misli, poezija koja je misao, koja govorí o nekoj misli, koja je konceptualna, ona izmiče, i to je neuspех. To ne znači da misao nije sadržana u poeziji, ali poezija je ispred misli. U filozofiji misao je prva, dok je u poeziji jezik na prvom mestu, govor; misao je sadržana u jeziku umesto da se jezik upotrebi za misao. U poeziji se, dakle, dešava, upravo suprotno. Zato je, po mom osećanju, jedini filozof koji je ovo shvatio, Hajdeger, koji je shvatio te stvari, koji je čak rekao da su filozofija ili misao i poezija – dve reči, dve planine koje se nikad ne mogu spojiti. To su dve potpuno odvojene reči, ali to ne sprečava filozofa da istražuje u poeziji, pod uslovom da krene skrivenim stazama – kako kaže Hajdeger – stazama koje nikud ne vode. Hajdeger je imao smelost da istražuje taj domen, domen u kojem je nastanjena misao, ali u kojem ona živi skrivena u muzici. Muzika je na prvom mestu u poeziji.

Da citiramo Hajdegera: Pesnici, spasite jezik. Znači li to da je poezija jezička pustolovina, poezija je pustinja, a pesnici misilari?

– Da, verujem da je poezija avantura u jeziku.

To je divan Hajdegerov poziv koji bi svi ljudi morali da čuju i koji tačno odgovara Helderlinu koji je rekao: »Čovek poezijom nastanjuje zemlju.« Upravo tako mislim. Te dve faze, spojene – Hajdegerova i Helderlinova – odgovaraju potpuno onome što ja osećam, što pokušavam da kažem, što pokušavam da živim. Hoću reći da se jezici kvare upotrebom, svode na klišee, na sled gotovih formula koje su, pri tom, često pozajmljene iz drugih jezika, i da samo pesnik, kao neka vrsta čuvara očevine, pravi čuvar lingvi-

Francuski pesnik Robe Marto (rod. 1925. u Šaranti), dobro je poznat jugoslovenskom čitaocu. U izdanju skopske *Misli* objavljen je knjiga *Kralstvo* (1971), u prevodu Vlade Uroševića. Zastupljen je u *Antologiji moderne svetske poezije*, koju je priradio Raša Ljada. Osim poezije Marto piše prozu. Objavio je više knjige filozofsko-istorijskih meditacija, knjige dnevničkih zapisu, snimio je dva filma o makedonskim manastirima.

Od svog početka Marto je veliki majstor stiha, a svoju zrelu formu ostvaruje u poemama *Atlanta*, *Kirka*, *Sibile*, *Rasprava o belom i bojama* i *Povorka za gavrana*.

Njegov stvaralački postupak prepiće smisao za prirodne pojave sa poznavanjem drevnih sakralnih simbola koji su većinom preneseni kroz učenje alhemije i astrologije. Pesme i poeme iz knjige *Na Kirkinom ostrvu (Gradina/Svetlost/Jedinstvo, 1984)* dokazuju kako čovek plača svojom kožom da ispuní ceo jedan zadatak. Poema *Rasprava o belom i bojama*, koja je gotovo programatska, izlaze stvaranje sveta kroz etape preobražaja osnovnih elemenata: od crnog, mraka i nepomičnosti, preko prvih talasanja materija, pojave dahia i beline, do trenutka kad se svet deli na polove i biva prožet bojama i patnjom.

stičke očevine čini da jezik, reči, sintaksa budu stalno pročišćeni novim smislim i da jezik živi zahvaljujući pesniku. Pod uslovom, naravno, da pesnik neprekidno crpi iz svoje očevine, da joj stalno daje novi značaj, da je stalno oživljuje... tu sklerozu to što teži da se uparloži, otvara u rutinskoj razmeni.

Francuska poezija sto godina posle Remboa? Normalno je postaviti takvo pitanje, zar ne? Ali šta odgovoriti? Da li je francuska poezija bila žrtva Remboa?

– Rembo je bio vrlo opasan. Pre svega, za mlade, jer je fascinant; on je fascinirao mlade koji su zaboravili da je Rembo sa 15 godina savršeno poznavao zanat, za što je drugima potrebno i 50 godina. On je njime vladao sa 15 godina. Bio je natprirodno nadaren dete, koje sa 15 godina više nije znao što da radi, jer je sa 15 godina poznavao celu grčku i latinsku poeziju, dok su mnogi mlađi pesnici koji se pozivaju na Remboa svom žestinom – nezalice. Oni zaboravljaju da je Rembo sa 15 godina poznavao savršeno dva svetska jezika, francuski i engleski, imao je široka znanja iz ezoterije i alhemije, i da se celo njegovo delo, stvoreno za tri godine, baziralo na tom znanju – mogu reći na savršenom zanatu. Rembo nije imao prepreka u svojim poetskim mislima, poput Pikasa, koji je pred svojim delom imao potpunu ovlađanost tehnikom slikarstva, a ne poput onih koji danas ne znaju ni da crtaju, ni da slikaju, a stvaraju dela za koja misle da su revolucionarna, a ona su samo antislikarska dela. Rembo je završio svoje delo sa 20 godina, a već sa 18 godina Pikaso je mogao da plovi svim rekama slikarstva i stvorio originalno slikarsko delo. To je to. Rekli ste: poezija je bila žrtva. Ne samo francuska poezija. Ima i drugih poezija koje su bile žrtve općinjenosti Remboom.

Verujem da je bilo dela velike vrednosti i posle Remboa. Ne treba zaboraviti da je čak i Valeri proizašao direktno iz Remboa.

— Navešću neka imena: Pjer Žan Žuv, Rene Šar, Fransis Ponž (govorim o generaciji pre nas, ne želim da govorim o današnjoj generaciji, kojoj pripadam). Valeri nije bio Remboova žrtva, on se nastavio na Remboa, imao je otkrovenje. O tome je govorio ceo svoj život, preko Remboa.

Bio je nadrealizam koji se pozivao na Remboa. Nikad me nadrealizam nije privlačio, ni u slikarstvu. Ne postoji za mene ni jedno delo u slikarstvu koje je nadrealističko. A u poeziji je bilo velikih pesničkih priroda koje su trajale određeni trenutak, kao Eli-

Po meni, poezija se zasniva na muzici. To je muzika svakog jezika, svaki pesnik je muzičar svog jezika. Mislim da on ne zna u početku šta će pisati, mislim da se to razlikuje od pristupa nekom eseju, od obrađivanja određenog predmeta na svom jeziku. Poezija podrazumeva uvek, kao što ste rekli, otkrivenje. Pesnik piše, obavlja svoje zanimanje, pokušava da preko tog zanimanja sam dođe do otkrovenja, da ode dalje od onog što zna, da pronađe slično bljesku munje nešto što nije znao da zna, nešto što nosi dalje no što je on verovao u svakodnevnom životu, nešto što on stalno očekuje.

jar, Breton. Oni su imali nešto pozitivno, tj. oslobodili su sliku, otvorili polje imaginacije. Za mene to je značajni doprinos. Što se tiče dela, Elijar je tokom 20 godina, dok nije stigao do političke poezije, velika poetska priroda, apsolutno tako.

Danas nema pesničkih škola, individualac podnosi teret sopstvene pesničke sudbine, ali ima zamke idola kao što je Rembo.

— Oslobodivši se obmane Remboa, ne negirajući naravno Rembova, uz divljenje koje mu dugujemo, shvatićemo da je danas moguće biti žrtva Remboovog bleska. Taj pesnik imao je svoj zanat i delo stvoreno za tri godine, što je skoro jedinstveno u svetskoj literaturi. Rekao bih da je Rembo genije, ali loš učitelj. Isto bih rekao i za Pikasa, on je genije, ali loš učitelj za slikara koji počinje. Sarden je pravi učitelj, dobar učitelj za slikara. Rasin je dobar učitelj.

Šta mislite, šta predstavlja planetarni autoritet jednog jezika: broj lica koja govore ili duhovnost koja je u tom jeziku našla svoje povoljno tlo?

— Ima jezika koji imaju manju ili veću površinu, teritoriju, auditorijum. Jasno je da engleski jezik danas, u ovom momentu, ima sve prednosti da prenosi poeziju, kao i ostale stvari, na primer, koka-kolu, ali to ne znači da jezik koji ima skučenje govorno područje, auditorijum, ne može da proizvede pesnike toliko značajne, značajnije i temeljnije od jezika koji ima univerzalni auditorijum. Poteškoća je očigledno u pristupu. Nasuprot poeziji, muzika u pravom smislu reči, tj. zvuk, ima tu prednost da nema lingvističkih granica, ona ih prelazi, slikarstvo takođe. Nesreća je i u izvesnom smislu tragedija, što su pesnici koji imaju jezik velikog auditorijuma, kao engleski, anglo-američki, privilegovani u svetu. To je poteškoća. Ne ustručavam se da kažem da već ima mnogo loših pesnika na anglo-američkom jeziku koji su poznati i da ima mnogo dobrih pesnika koji su nepoznati jer pripadaju jeziku koji nema publiku. Jedina mera — to je prevodenje. Prevodenje je poziv na upoznavanje, poziv koji razotkriva velikog pesnika, ali ništa ne čini da ga se doista upozna, iz razloga što je svaka pesma muzikalna na svom jeziku. Citiraču dva slučaja: jednog pesnika koji još živi, mislim i želim to — Holan, pesnik kojeg ubrajam u najveće žive pesnike (da li je još živ?). Holan, češki pesnik, ne znam da li je još živ. Čitao sam jednu njegovu knjigu — Bol. Znao sam, odmah sam znao da je to jedan od najvećih živih pesnika. Sad je poznat preko prevoda. Navešću i drugog velikog pesnika koji se zove Peso. Pesoa, koji piše na portugalskom jeziku, nije toliko čitan, kao što bi bio da je američki pesnik, da je Ezra Paund, na primer. To je dramačno.

Postoji ogroman napor radi upoznavanja, bez segregacije u poeziji, recimo zapadnoj, ali to ide i dalje, jer se sada čitaju i kineski pesnici, pre svega, stari, jer se dobro zna ko su savremeni kineski pesnici, i japanski pesnici, pre svega, stari takođe. Pristup je omogućen preko prevodenja. Ukoliko nas očara neka od tih poezija, na primer, na holandskom jeziku, uvek možemo da upoznamo jezik da bismo bolje upoznali pesnika. To je moguće. Ali to je i je-

dina moguća stvar, inače smo prepusteni prevodu. Jasno je da nije pesnik, niko ne može da nauči sve jezike sveta. Čak nam je i biblijska poezija prenesena mnoštvom prevoda, često nevernih. Primamo je tako. Imamo, svakako, poruku koja prelazi od Pesme nad pesmama koja je primljena — odakle? Ne zna se. Uvek je to tradicionalno polje, kako ga danas nazivamo Bliski Istok. Mislim da ne treba zatvoriti to pitanje, već otvoriti polje gde će svako o tome ponašob razmislići.

U kakvim ste odnosima sa jugoslovenskom poezijom? Kako doživljavate podneblje naše zemlje?

— Upoznao sam poeziju jugoslovenskih pesnika. To se zaista svodi na ono što ja znam o srpskočehrvatskoj poeziji, dakle o poeziji na srpskočehrvatskom i o poeziji na makedonskom. To su dve duhovnosti koje sam osetio. Svodi se na nekoliko savremenika. Naravno od svih savremenih pesnika koji pišu na srpskočehrvatskom, onaj koji je najbolje poznajem, jer je postao moj intimni prijatelj, moj duhovni brat to je Miodrag Pavlović. Hteo sam da znam šta piše.

Posvetili ste Pavloviću mnogo vremena, zajedno s njim prevodili ste njegovo delo na francuski. Ali, kad se ne poznaje jezik, potrebno je mnogo vremena, strpljenja, potrebne su godine rada. Treba prevoditi reč po reč. Niste hteli da izgubite ritam Pavlovićeve poezije, hteli ste sve da razumete, da prodrete u muziku stihu i da je ne reprodukujete već pretočite na francuski jezik.

— Ušao sam, preko Pavlovića, u srpsku poeziju, dakle, imao sam pristup svetu, recimo srpskom podneblju, ušao sam u ogromnu mitsku stvarnost slovenskog sveta. Zatim sam preko Miodraga Pavlovića upoznao i pesnike koji su mi postali prijatelji — Simović, Urošević, Matevski, koji su mi omogućili da upoznam zemlju, da je obidem, da prevedem neku pesmu, da se Francuska upozna sa njima. Sačinio sam antologiju makedonske poezije koja je objavljena pre desetak godina, 15-20 stranica. Ali ne mogu reći da poznajem srpsku poeziju. Poznajem ono s čim su me upoznali prijatelji. U toj meri da sam mogao pretočiti na francuski jezik fragmente te poezije i čak narodne poezije. Radio sam sa Miodragom Pavlovićem na narodnoj poeziji, tj. na mitskoj srpskoj poeziji, poeziji srpskog naroda. Imao sam pristup, prešao sam deo puta, staze. Pružili su mi ruku i vodili donekle. To je za mene bila ogromna radost. Ali, kasno je da bih počeo temeljno da učim jezik, da bih imao direktni pristup, makar i najmanji, srpskom polju. Zajedno sa Pavlovićem radio sam na zvučnosti srpskočehrvatskog jezika. On mi je čitao pesme — i ja sam radio, počev od zvuka. Ne samo da dam smisao, već i zvuk, da pronađem ekvivalent za francuski jezik.

Kakva je to avantura za Vas bila upustiti se u prevodenje poeme Divnog čuda, i da li se na kraju, zaista, dogodilo čudo?

— To je veoma duga pesma. Zahtevala je izuzetnu koncentraciju. Do iznemoglosti. Danima, nedeljama, mesecima, intenzivni rad. Nije se radio o poslu od toliko do toliko sati. Radilo se o potpunoj zaokupljenosti, investiranju celokupne energije, da bi se prodrlo u svet koji je zatvoren zidom jezika. Kad sam počeo sa Pavlovićem taj rad i napravio prve pokušaje transkripcije, mislio sam da će biti nemoguće za mene. Da to na francuskom neće absolutno nikako zvučati. Prevodio sam, gledao reči, naslagane jedna pored druge, ali ništa se nije probudilo, nisam sagledavao šta će se dogoditi. Kao da stavljate na platno, a ostaju samo mrlje, nema kompozicije. I tako svaki put. Radio sam tako danju, i noću, nesumnjivo

Da, ja verujem da je poezija avantura u jeziku. To je divan Hajdegerov poziv koji bi svi ljudi morali da čuju i koji tačno odgovara Helderlinu koji je rekao: »Čovek poezijom nastanjuje zemlju«. Upravo tako ja mislim. Te dve faze spojene — Hajdegerova i Helderlinova — odgovaraju potpuno onome što ja osećam, što pokušavam da kažem, šta pokušavam da živim. Hoću reći da se jezici kvare upotrebotom, svode na klišee, na sled gotovih formula koje su, pri tom, često pozajmljene iz drugih jezika, i da samo pesnik, kao neka vrsta čuvara očevine, pravi čuvar lingvističke očevine čini da jezik, reči, sintaksa budu stalno pročišćeni novim smislom i da jezik živi zahvaljujući pesniku.

vrsta čuda, trenutak je da to kažem, noć je učinila da zaboravim, ne znam, u stvari, da li sam zaboravio, spavao sam. A ujutro, kako ranije ustajem, dogodilo se čudo. Ustao sam rano, skuvao kafu i ono što smo prethodnog dana radili, došlo je poput niti na francuskom, poput pesme. Kad sam mu to ispričao, on je bio začuđen, jer od jed-

nom su se mnogobrojne asocijacije, čudesni ritmovi složili, uklopili. Nisam ih mogao organizovati svojom voljom, potpuno svesno, racionalno. Trebalо je da to originalno polje na srpskohrvatskom, pre no što se rekonstruiše u mom maternjem jeziku, zadre u moje poreklo, noću, u mojoj noći i da izroni poput originalnog polja. Mislim da se to dogodilo. Mogao sam da prodrem, da postepeno putujem potpunom lakoćom. Nisam više znao ko je stvorio pesmu – čudo, ja? – ne znam. Čitao sam je, nit je nadolazila ne prekidajući se i za mene je to jedno od magistralnih dela, ne u smislu majstorskih, već mislim da sam tom pesmom, pretačući je na francuski, do dirnuo bitnu, originalnu stvar, koja pristiže iz memorije, iz same memorije, tj. velikih mitova, velike stvarnosti čoveka, čak genetskih, bioloških. Divio sam se povezanosti sa velikom vizantijskom poezijom, grčkom, kao Pindar, a, pri tom, imao veština Lesinga, što se više niko u Francuskoj ne usuđuje da radi posle Bodlera.

Bodler je rekao da treba pisati kratke pesme. U takvu istinu se možda ne bih upustio tako očigledno. Mogu se pisati kratke, duge pesme, ali ne rasplinute. Ono što je zaista izvorno. A *Divno čudo* je božanski izvorno, jer ima koren, to je drevno tlo u smislu lepote, kao što je Sezan govorio – zavičaj, četkica, kraj, zavičajni hleb. Ne radi se o tome da se naslika pejzaž, to znači gledati planinu Sv. Vinktora svakog dana, punih 20 godina. To znači – tlo! Ne znači – ono tamo je tvoje, ovde je moje – ti si stranac. Ne, to ne znači to. A *Divno čudo* je upravo to, suštinski. Ono govorи da se poetsko čudo dešava van konceptualnih pitanja modernog.

Bodler je govorio poput Dega-a: neće se sve vreme slikati muze ili Apolonove konje, slikače konje koje vuku zapregu, konje koji trče na hipodrom. Šta za Vas znači biti moderan u tom smislu?

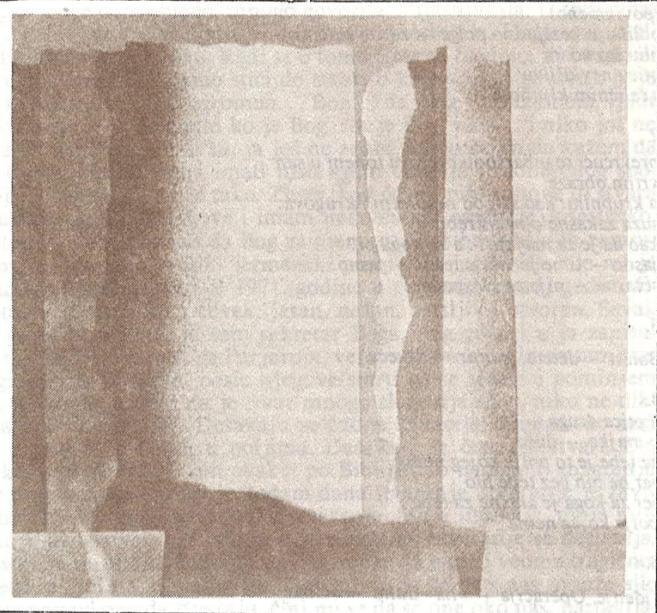
– Modernost je pogrešan problem kojim su se suviše bavili francuski duhovi. Bodler je o tome govorio, Rembo je govorio o tome. Svi su se osećali obaveznim da o tome govore. Da govore, ali što to znači ja ne znam. Kad se govorи o modi, o modernizmu, o modernosti – ne treba, svakako, mešati ove tri reči. Moderan u tom smislu – slažem se! Tj. podići, vratiti tok memorije, kao što kaže Rene Šar: *Povratak reči* Povratak zaselku, planini, izvoru, dakle, poreklu. Zaboraviti da su tu živele muze, uz vodu, pokraj izvora, izvora reči.

Da li je Sokratovo pitanje Upoznaj sam sebe dovoljno za dimenziju Vašeg bića?

– Ko sam ja? Odgovoriću preko Sokrata, ali ne u saglasnosti s njim. Sokrat je govorio da je proročica iz Delfa rekla. *Upoznaj sa-*

moga sebe. Ali ja imam drugu rečenicu proročice iz Delfa, koju primenjujem na sebe: *Upoznaj samoga sebe i upoznaćeš Univerzum i bogove.* Mogu i da obrnem: *Upoznaj univerzum i bogove, upoznaćeš sam sebe.* Ali niko ne može upoznati Univerzum i Boga, dakle, niko ne može upoznati sam sebe.

Primetio sam da nas iznenadju neke reči drugih o nama, mi se ne prepoznajemo. Možda oni tačno govore, ali mi se ne prepoznajemo. Dakle – ko sam? – To ne znam i to me ne zanima. Ono što me zanima, tačno je, to je: *Upoznaj sam sebe, upoznaćeš Univerzum, bogove, ali obrnuto: Slušaj Univerzum i bogove i možda ćeš upoznati malo i sebe.* Ali to nije sigurno.

Rembo je bio vrlo opasan. Pre svega za mlade, jer je fascinant, on je fascinirao mlade koji su zaboravili da je Rembo sa 15 godina poznavao savršeno zanat, za šta je drugima potrebno i 50 godina. On je njime vladao sa 15 godina. Bio je natprirodno nadaren dete, koje sa 15 godina više nije znao šta da radi, jer je sa 15 godina poznavao celu grčku i latinsku poeziju, dok su mnogi mlati pesnici koji se pozivaju na Remboa svom žestinom – neznalice. Oni zaboravljaju da je Rembo sa 15 godina poznavao savršeno dva svetska jezika, francuski i engleski, imao je široka znanja iz ezoterije i alhemije, i da se celo nje-govo delo, stvoreno za tri godine, baziralo na tom znanju – mogu reći na savršenom zanatu.

Dakle, poezija, poezija koja je prodrla sa romantizom, ta poezija egocentrična, intimistička, egoistička, malo je uspela. U Francuskoj je odlično uspela, ali malo. To su Bodler i Verlen, ta dva prava pesnika. Postojala je i tradicija, jer je jedan od osnivača francuskog jezika pisao samo o sebi – Montegi. Mislim da poezija prida Univerzumu i bogovima i da van te projekcije može da kaže, njena zemlja, zemlja pesnika. Upotrebiću slikarsku metaforu. Sezanova pouka – mislim da je to velika pouka. Ja tu osećam, na tom putu, ja lično. Ne osećam želju za izrazom. Ne volim impresioniste, bila to muzika, slikarstvo, poezija, ne volim ekspresionizam. Ne volim ni intimizam. Ne volim ljudе koji veruju da se ispovedaju, jer znam da se oni skrivaju, a čak i ne znaju da se skrivaju, prekrivaju velom. Ono što nas razotkriva, to je konfrontacija, eksponicija samoga sebe, duha, intelekta i tela, fiziološkog, biološkog, genetskog – svetu. Mi smo filter preko kojeg Univerzum govorи, priča – deo te priče, njegovog stalnog života. Mislim na velike pesnike, veće za nas na Zapadu – Pindar, Eshil. Njihovo sopstveno ja, ono što je u njihovoj kuhinji ih je interesovalo.

Jedna od najvećih pesnikinja sveta – Safo – rekla je: Ljubav, ali da li je to to? Može li se ikad o ljubavi, da li se o tome uopšte može pričati?

– Ovo nije bio njen sud o ljubavi, nego njena lična vibracija. Ona je prosto izgovorila Univerzum, i Univerzum je ostao u njenoj pesmi. Vibracija sveta i lepota. To nije ekspresionistički, to je vibracijski, to je muzika. Muzika je progovorila kroz nju. To su pesnici koje volim najviše na svetu, kao što je američka pesnikinja, za mene najveća od svih, Emili Dickinson. Pesnici koje volim, koji mi odgovaraju, kao Safo, Eshil, Pindar, Emili Dickinson, Gongora, Hopkins, to su pesnici muzike, oni koji slušaju muziku sveta i pretaču je na svoj jezik.

Kako sebe vidite kroz poeziju? Da li vas to zanima: Rober Marto – čovek koji traži, koji postavlja pitanja, koji sumnja. U pakao ili u nebo zatvaraju se vrata.

– Pisao sam do *Montrealskih dnevnika* po motivu, kao što je govorio Koro, koji je ovde na Seni stanovao. Njegova majka je imala trgovinu preko puta. Kupači na obali Sene, njegova prva platna. To je dakle *Montrealski dnevnik* i nastavak koji će izaći pod naslovom *Reka bez kraja* – dnevnik o Sv. Lorencu, velikoj severno-američkoj reci. Pisao sam ga na reci Sv. Loranc. Na obali leti, na njoj zimi, jer je zamrznuta, mogao sam po njoj šetati. Hoću reći da je možda pretenciozno, ali trinaest godina sam nastojao da slušam, obraćam pažnju na sneg, veter, na ptice koje se sele, sazvedža, da slušam ljudе... Razgovor vodio Petru Krdu